
Polaryzacja semantyczna odpowiedników hebrajskiego rdzenia qrn (Ex 34:29–30,35) w polskich renesansowych przekładach biblijnych

Jednym z najbardziej znanych artystycznych przedstawień Mojżesza jest rzeźba w marmurze dłuta Michała Anioła, która powstała w latach 1513–1516. Patriarcha wyobrażony jest w pozycji siedzącej. Jego prawa ręka spoczywa na dwu tablicach przymierza, a jego twarz, częściowo zakryta długą bujną brodą, skierowana jest w lewą stronę. Uderzającym szczegółem są wyłaniające się z falującej gęstwy włosów Mojżesza dwa niezbyt wydatne, lecz o solidnej podstawie, rogi wieńczące jego głowę¹.

Wizerunek Mojżesza z dwoma rogami na głowie jest plastycznym wyobrażeniem starotestamentowego patriarchy. Jego źródłem literackim jest *Wulgata* (*Vulg*²), przekład Pisma Świętego na język łaciński, którego w IV wieku dokonał, posilkując się starołacińskimi manuskryptami, znanymi pod ogólną nazwą *Itala*, św. Hieronim. W księdze *Exodus* 34:29–30,35 czytamy (*Vulg*):

Ex 34

29. Cumque descenderet Moses de monte Sinai, tenebat duas tabulas testimonii, et ignorabat quod **cornuta** esset facies sua ex consortio sermonis Dei.

30. Videntes autem Aaron et filii Israhel **cornutam** Mosi faciem, timuerunt prope accedere.

¹ Rzeźbę można obecnie podziwiać w rzymskiej bazylice św. Piotra w Okowach, zob. *Moses*, [https://en.wikipedia.org/wiki/Moses_\(Michelangelo\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Moses_(Michelangelo)) (dostęp: 24.11.2022).

² Pełne rozwiązanie skrótów wraz z opisem bibliograficznym znajduje się na końcu artykułu.

35. Qui videbant faciem egredientis Mosi esse *cornutam*, sed operiebat rursus ille faciem suam, si quando loquebatur ad eos³.

Słowem kluczowym, decydującym o tym, że w ikonografii kręgu kultury łacińskiej od czasów wczesnego średniowiecza Mojżesz przedstawiany jest z rogami na głowie, jest łaciński przymiotnik *cornutus*, który oznacza ‘rogaty’ (Plezia 2007: 770). Przymiotnik ten pochodny jest formalnie i semantycznie od łacińskiego rzeczownika *cornu*, -us, oznaczającego między innymi: ‘(pl.) rogi: zwierząt, bóstw, zwłaszcza rzecznych jako symbol ich straszliwej, niszczycielskiej siły’ (Plezia 2007: 769). Przekład św. Hieronima przekazuje zatem informację, że Mojżesz, zstępujący z góry Synaj po spotkaniu z Bogiem, miał rogatą twarz (łac. *cornuta facies*).

Łacińskie *cornutus* w Ex 34:29–30,35 jest ekwiwalentem hebrajskiego rdzenia *qrn* (Tora⁴ 2003: 351–352, 863), który może przybierać różne (choć etymologicznie pokrewne) znaczenia w zależności od jego wokalizacji uzależnionej kontekstem. W Starym Testamencie w większości miejsc biblijnych ma on zsubstantywowaną formę gramatyczną *qeren* — ‘róg zwierzęcia’; ‘róg na narożniku ołtarza’; ‘róg (pojemnik na olej)’; ‘róg oznaczający promień’; ‘róg jako symbol siły i mocy’. Tylko w analizowanych trzech wersetach rdzeń ten wokalizowany do formy werbalnej *qal* przybiera postać *qaran* — ‘jaśnieć’ (Koehler, Baumgartner, Stamm 2013: 202–203).

Tekst hebrajski świętych ksiąg Starego Testamentu zapisywany jest tradycyjnym alfabetem spółgłoskowym bez wokalizacji, która decyduje o kontekstowym znaczeniu rdzenia leksykalnego. W tych miejscach biblijnych, w których kontekstowe

³ We współczesnym polskim przekładzie, w *Biblii Tysiąclecia* (Tys), wersety te mają taką formę: Ex 34:29. „Gdy Mojżesz zstępował z góry Synaj z dwiema tablicami Świadectwa w ręku, nie wiedział, że skóra na jego twarzy promieniała na skutek rozmowy z Panem. 30. Gdy Aaron i Izraelici zobaczyli Mojżesza z dala i ujrzeli, że skóra na jego twarzy promienieje, bali się zbliżyć do niego. 35. I wtedy to Izraelici mogli widzieć twarz Mojżesza, że promienieje skóra na twarzy Mojżesza. A Mojżesz znów nakładał zasłonę na twarz, póki nie wszedł na rozmowę z Nim”.

⁴ Rozwiązanie symbolu wraz z opisem bibliograficznym znajduje się na końcu artykułu.

znaczenie rdzenia nie jest jednoznaczne, tłumacz musi zdecydować, które z alternatywnych znaczeń tekstu wyjściowego wprowadzić do tekstu docelowego. Być może właśnie takimi niejednoznacznymi miejscami biblijnymi są Ex 34:29–30,35. Św. Hieronim widział w hebrajskim rdzeniu *qrn* formę *qeren*, dlatego przetłumaczył ją jako *cornutus* (dosł. ‘rogaty’). Panuje powszechne przekonanie, że św. Hieronim popełnił błąd, niewłaściwie odczytując znaczenie hebr. *qrn* (Biedermann 2001: 309). Za takim twierdzeniem przemawiają lekcje tego fragmentu *Księgi Exodus* udokumentowane w *Septuagincie* (*Sept*), w przekładzie Starego Testamentu na grekę, którego dokonali Żydzi, żyjący w diasporze w Aleksandrii wyznawcy judaizmu w III w. p.n.e. (Popowski 2013: XIX), a także przede wszystkim w tradycji judaistycznej.

W *Septuagincie* ekwiwalentami hebr. *qrn* są formy koniugacyjne czasownika **דוֹשָׁאֲזוּ** ‘to render or esteem glorious (in a wide application)’ (Strong 2009: online); ‘otaczać chwałą, uwielbiać, odziewać w majestat’ (Popowski 1995: 143–144); ‘wynosić, sławić, gloryfikować’ (Kaleta, Rzeczyński 2007: 1401). W polskim przekładzie filologicznym *Septuaginty* jego ekwiwalentem jest połączenie wyrazowe *promieniować chwałą* (Popowski 2013: 114).

W tradycji judaistycznej hebrajski rdzeń *qrn* w omawianych wersetach odczytywany jest jako *qaran*, o czym świadczą wprowadzone odległy czasowo, bo pochodzący z końca XIX wieku, z roku 1895, przekład Pięcioksięgu z hebrajskiego na język polski dla żydowskich środowisk reformatorskich, którego dokonał rabin Izaak Cyłkow (Cylk):

Ex 34

29. I stało się, gdy zstępował Mojżesz z góry Synai, — a dwie tablice świadectwa miał w ręku Mojżesz, gdy zstępował z góry, — że **Mojżesz nie zauważył, iż promieniowała powierzchnia oblicza** jego od rozmowy z Nim.

30. I ujrzeni Ahron i wszyscy synowie Izraela Mojżesza, a oto **promieniowała** powierzchnia oblicza jego — i obawiali się przystąpić do niego.

35. I tak widzieli synowie Izraela oblicze Mojżesza, że **promieniowała** powierzchnia oblicza Mojżesza; i bywało kładł Mojżesz zasłonę na oblicze swoje, póki nie wszedł znowu, aby mówić z Nim.

Według tradycji judaistycznej zatem twarz Mojżesza promieniała. Hebrajskiemu rdzeniowi *qrn* nadaje się wokalizację *qaran* ‘promienieć’. Pokrewieństwo semantyczne między *qeren* a *qaran* zasadza się na metaforycznej konceptualizacji fragmentu rzeczywistości pozajęzykowej (Strong 2009: online) — promienie światła podobnie jak rogi są spiczasto zakończone.

Nie można jednak wykluczyć, że św. Hieronim świadomie przełożył hebr. *qrn* jako *qeren* ‘róg’, a nie jako *qaran* ‘promienieć’, jeśli wziąć pod uwagę znaczenie symboliczne rogu w kulturze starożytnych cywilizacji. Róg symbolizował siłę i moc, także duchową, opiekę boską (narożniki ołtarza w świątyni jerozolimskiej opatrzone były rogami zwierzęcymi oprawionymi w żelazo) (Biedermann 2001: 308–309). Pierwotne korony władców były diademami ze szpicami symbolizującymi tę samą siłę, co rogi (Cirlot 2000: 348). Biblia zaświadcza, że Bóg obdarza sprawiedliwych rogiem na dowód swojej łaskawości (Lurker 1989: 202)⁵. To uniwersum asocjacyjne związane z pojęciem RÓG żywe w kulturze Izraelitów i znajdujące swoje odzwierciedlenie w języku i obrazowaniu Starego Testamentu mogło mieć wpływ na św. Hieronima, który wprowadził do *Wulgaty* łac. *cornutus* jako ekwiwalent hebr. *qrn* (*qeren* ‘siła, moc, łaska boska’). Badacze kultury starożytnej Palestyny dowodzą ponadto, że Izraelici znali maski z czaszek bydłęcych z rogami, które nosili na twarzy (Biedermann 2001: 309). A właśnie o masce na twarzy Mojżesza jest mowa w wersecie Ex 34:35. Trudno dziś rozstrzygnąć, z jakich powodów w *Wulgacie* pojawiła się rogata twarz Mojżesza. Pewne jest to, że ukształtowane na podstawie tego fragmentu biblijnego wyobrażenie Mojżesza z rogami utrwaliło się na długie stulecia nie tylko w ikonografii chrześcijańskiego Zachodu, ale także w przekładach na języki wernakularne, których dokonywano z *Wulgaty*.

Szczęśliwie się złożyło, że wśród szczątkowych fragmentów polskich średniowiecznych translacji biblijnych zachowanych do naszych czasów jest także *Księga Exodus*,

⁵ Manfred Lurker wskazuje na fragment Ps 92:11, który zaświadcza takie mniemanie Izraelitów (Lurker 1989: 202). Ps 92:11 „Wywyższyłeś mój róg jak u bawołu, skropiłeś mnie świeżym olejkiem”.

część *Biblii królowej Zofii* (BZ), zdefektowanego rękopisu z połowy XV wieku (Walczak 2013: 69). W analizowanych wersetach średniowieczny tłumacz pisał o rogatej twarzy Mojżesza (BZ):

Ex 34

29. A gdyż szedł Mojżesz z gory Synaj, dzirzał dwie cce świadectwa a nie wiedział, iżc **rogate** było lice jego z towarzystwa rzeczy bożej.

30. Ale widząc Aaron i synowie israhelscy **rogatą** Mojżeszową twarz, bojeli się blizu przystępić.

35. Ktorzy widzieli są lice Mojżeszowo wychodzącego być **rogate**, ale zakrywał opięć on lice swe, acz gdy mówił k nim.

Zaznaczająca się w tym przekładzie tendencja do dosłownego przekładu z łacińskiej *Wulgaty*, charakterystyczna dla średniowiecznych translacji przeznaczonych dla wykształconego odbiorcy (Umińska-Tytoń 1994: 73), ujawnia się także w dwu polskich szesnastowiecznych edycjach Pisma Świętego kręgu katolickiego, dla których podstawą przekładu była łacińska *Wulgata* — *Biblii Leopolicy* z 1561 roku (*Leop61*) i *Biblii Jakuba Wujka* z 1599 roku (*Wuj99*).

Na sposób redagowania tej pierwszej edycji nie miały jeszcze wpływu postanowienia kontrreformacyjnego soboru trydenckiego (1545–1563). Jej tekst, jak się przyjmuje, jest niejednorodny chronologicznie. Przenikają się tu dwie warstwy — starsza, bodaj jeszcze średniowieczna, i nowsza, być może będąca efektem ingerencji redakcyjnych Jana Leopolicy, profesora Akademii Krakowskiej (Belcarzowa 1989: 6; 2006: 12–13). W roku 1577 ukazało się drugie, poprawione wydanie *Biblii Leopolicy* (*Leop77*). W obu edycjach jednak polskim ekwiwalentem łac. *cornutus* jest przymiotnik *rogaty* (*Leop61*):

Ex 34

29. A gdy zstępował Moizesz z gory Synaj, trzymał dwie tablice kamienne świadectwa, a nie wiedział, żeby **rogata** była twarz jego z społecznej rozmowy z Panem.

30. Użrawszy Aaron i synowie jego **rogatą** Moizeszową twarz, nie śmieli blisko przystępić.

35. Ktorzy widali oblicze Moïeszowe **rogate**, gdy wychodził, ale on zasię zakrywał twarz swoją, kiedykolwiek mawiał do nich⁶.

Tekst Biblii z 1599 roku to przekład Jakuba Wujka, który został poddany rewizji cenzorskiej przez komisję jezuicką ze Stanisławem Grodzickim na czele. Jakub Wujek w jej pracach nie uczestniczył. Zadanie komisji polegało na krytycznej ocenie zgodności przekładu Wujkowego z jego łacińską podstawą tekstową, jaką była na mocy postanowień soboru trydenckiego *Wulgata klementyńska* (1592), oficjalny przekład łaciński Kościoła rzymskiego uznany za autentyczny i nieskażony późniejszymi interpolacjami (Frick 2018: 15–16). Cenzorzy dążyli do udosłownienia przekładu Jakuba Wujka w stosunku do *Wulgaty*, dlatego nie może dziwić, że w analizowanych wersetach odnajdujemy przymiotnik *rogaty* jako ekwiwalent łac. *cornutus* (Wuj99):

Ex 34

29. A gdy zchodził Mojżesz z góry Sinai trzymał dwie tablice świadectwa, a niewiedział, że twarz jego **rogata** była, z społeczności mowy Pańskiej.

30. A widząc Aaron i synowie Izraelowi **rogatą** twarz Mojżeszową: bali się przystąpić blisko do niego.

35. Którzy widzieli twarz wychodzącego Mojżesza **rogatą**, ale on zasię zakrywał twarz swoją, jeśli kiedy do nich mówił.

2. połowa XVI wieku i początek XVII wieku to okres wzmożonej aktywności przekładowej młodego, ale bardzo aktywnego polskiego środowiska protestanckiego. W tym czasie ukazały się trzy odrębne przekłady Biblii na język polski. Dwa z nich wyszły ze środowiska ewangelickiego. Są to: *Biblia brzeska* z 1563 roku (*Brz63*), dzieło zespołu tłumaczy, których konfesyjne przekonania zgodne były z doktryną Jana Kalwina (Kwilecka 2001: 1489; Frick 2001: 1661, 1679–1680), oraz *Biblia gdańska* z 1632 roku (*Gd32*) w tłumaczeniu

⁶ Leop77 Ex 34: „29. A gdy zstępował Moïesz z gory Synai, trzymał dwie tablice kamienne świadectwa, a nie wiedział, że **rogata** była twarz jego z społecznej rozmowy z Panem. 30. Użrząwszy Aaron i synowie Izraelowi **rogatą** Moïeszową twarz, nie śmieli blisko przystąpić. 35. A oni widali oblicze Moïeszowe **rogate**, gdy wychodził, ale on zasię zakrywał twarz swoją, kiedykolwiek mawiał do nich”.

Daniela Mikołajewskiego, przekład, który powstał na zlecenie starszych Kościołów luterńskiego, kalwińskiego i braci czeskich (Szeruda 1932: 24; Kossowska 1969: 89; Sipayłło 1976: 154–156). Zamykał on renesansowe doświadczenia translatorskie polskich ewangelików. Trzeci protestancki przekład powstał w środowisku braci polskich, wyznawców doktryny antytrynitarnej. *Biblia* w przekładzie Szymona Budnego ukazała się w 1572 roku (*Bud72*). Tekst Szymona Budnego został poddany opracowaniu redakcyjnemu przez Macieja Kawieczynskiego, bez uzgodnień z tłumaczem, co stało się przyczyną, dla której Szymon Budny odciął się od autorstwa tej translacji (Frick 2018: 98).

Każdego z tych trzech przekładów Pisma Świętego na język polski dokonano z tekstów oryginalnych. Było to zgodne z fundamentalną zasadą doktrynalną protestantyzmu — *sola Scriptura* — głoszącą, że Biblia jest jedynym autorytetem w kwestii wiary. Powodowani tym przeświadczeniem tłumacze starali się możliwie najwierniej oddać sens przekazu biblijnego w języku polskim. Uznali, że osiągną to, po pierwsze, sięgając po teksty podstawy przekładu w językach oryginalnych, po drugie, wprowadzając możliwie najbardziej adekwatne semantycznie polskie ekwiwalenty leksemów tekstu oryginalnego. Oparta na tych zasadach strategia translacyjna deklarowana jest na kartach tytułowych tych edycji Biblii. Wskazuje się tam na teksty podstawy przekładu w językach oryginalnych i podkreśla się dbałość o wierność przekazu biblijnego⁷. W wypadku dwu edycji — *Brz63* i *Bud72* — tłumacze *expressis verbis* przyznają, że obok tekstów oryginalnych w języku hebrajskim i greckim sięgali także po przekłady w języku łacińskim. Rajmund Pietkiewicz dowodzi, że przy redakcji przekładu Starego Testamentu *Biblii brzeskiej* wykorzystano w większym stopniu

⁷ *Brz63* — *Biblia Święta, to jest księgi Starego i Nowego Zakonu właśnie z żydowskiego, greckiego i łacińskiego nowo na polski język z pilnością i wiernie wyłożone*; *Gd32* — *Biblia Święta, to jest księgi Starego i Nowego Przymierza z żydowskiego i greckiego języka na polski pilnie i wiernie przetłumaczone*; *Bud72* — *Biblia, to jest księgi Starego i Nowego Przymierza znowu z języka hebrejskiego, greckiego i łacińskiego na polski przełożone*.

filologiczny przekład na łacinę Santesa Pagniniego aniżeli oryginał hebrajski (Pietkiewicz 2015: 220). Tłumaczenie Santesa Pagniniego opublikowane zostało przez Roberta Estienne’a vel Stephanusa w zredagowanej przez niego *Biblii* z roku 1557 (*Pag57*). Tłumacze *Biblii brzeskiej* ponadto korzystali z francuskich przekładów — Pierre’a Olivétana z 1535 roku (*Oliv35*) i Roberta Estienne’a z 1553 roku (*Est53*) (Kwilecka 2001: 1533). Daniel Mikołajewski, tłumacz *Biblii gdańskiej*, natomiast korzystał ze wzorców czeskiej *Biblii kralickiej* (*Kr*) (Szeruda 1932: 28–29; Wojak 1985: 25; Kwilecka 2003: 347). Wszystkie te przekłady oryginalnych tekstów biblijnych na języki wernakularne stanowiły swojego rodzaju *tertium comparationis* dla tłumaczy poszukujących semantycznie adekwatnych ekwiwalentów polskich. Rezultatem odejścia od *Wulgaty* jako podstawy przekładu *Brz63*, *Gd32* i *Bud72* w analizowanych wersetach jest zmiana leksykalna i wyobrażeniowa zgodna z alternatywnym wobec *Wulgaty* odczytaniem hebrajskiego rdzenia *qrn* jako *qaran* ‘jaśnieć’, ‘promieniować’ (które potwierdzone jest też w *Septuagincie*), a nie jako *qeren* ‘róg’.

To nowe odczytanie sensu analizowanych wersetów biblijnych nie miało swojej polskiej tradycji przekładowej. Stwarzało to możliwość indywidualnego ukształtowania leksykalnego analizowanych wersetów biblijnych w zakresie omawianego szczegółu. Tłumacze każdej z trzech translacji rozwiązują ten problem leksykalny w sposób sobie właściwy.

Tłumacze *Brz63* przywołują leksemy *rozjaśnić się*, *jaśnieć się*, *jasność*, konceptualnie powiązane ze znaczeniem ‘jasny’:

Ex 34

29. Potym gdy Mojżesz zstępował z góry Synaj, niosąc w ręce swej tablice dwie świadectwa, nie wiedział, iż się **rozjaśniła** skora na twarzy jego, z onych rozmow z Bogiem.

30. A tak Aaron i wszyscy Izraelczycy ujźrawszy onę **jasność** twarzy Mojżeszowej, bali się do niego przystąpić.

35. Tedy Izraelczycy widzieli oblicze Mojżeszowe, iż się **jaśniała** skora na twarzy jego, a on kładł zasłonę na twarz swą, aż się wracał ku rozmowie do Boga.

Polskie ekwiwalenty hebr. *qrn* (wokalizowanego do *qaran*) w *Brz63* są paralelne do podstawień leksykalnych odnotowanych w tekstach pomocniczych dla tego przekładu biblijnego — w *Sant57*⁸, łacińskim przekładzie Starego Testamentu, i we francuskich przekładach — w *Oliv35* oraz *Est53*⁹.

Przekład gdański miał być w zamierzeniu jego zleceniodawców rewizją przekładu brzeskiego, z tym że tłumacz miał się ściśle trzymać jej tekstu (Sipayłło 1934: 146; Kossowska 1969: 89–95; Frick 2018: 248). I rzeczywiście w pewnej mierze tekst *Gd32* jest leksykalnie zależny od tekstu *Brz63* (Czerniatowicz 1969: 94–95; Kępka 2004: 123; Lisowski 2010: 236–240). W omawianym szczególe leksykalnym jednak, jak zresztą w wielu innych (Lisowski 2010: 182–240, 443–445), Daniel Mikołajewski zrezygnował z wielokształtności leksykalnej podstawień zaproponowanych w *Brz63*. W rezultacie czego, jedynym odpowiednikiem hebr. *qrn* (wokalizowanego do *qaran*) jest w tym przekładzie polski czasownik *łśnić się*:

Ex 34

29. I stało się, gdy zstępował Mojżesz z góry Synaj, a dwie tablice świadectwa miał w ręku Mojżesz, gdy zstępował z góry, że nie wiedział Mojżesz, iżby się **łśniła** skóra twarzy jego, gdy Pan mówił z nim.

30. I ujrzeni Aaron, i wszyscy synowie Izraelscy Mojżesza, a oto **łśniła** się skóra twarzy jego, i bali się przystąpić do niego.

⁸ *Pag57* Ex 34: „29. Factumque est quū descenderet Moʿséh ē monte □ Sinái habēs duas tabulas testimonii in manu sua; quum descenderet *inquam* ē monte, nesciebat quòd **resplenderet** cutis faciei suæ, quum loqueretur cum eo. 30. Viditque Aharón & omnes filii Iʿsraēl ipsum Moʿséh, & ecce **resplendebat** cutis faciei eius, timueruntq; appropinquare ei. 35. Videbant igitur filii Iʿsraēl faciem Moʿséh quòd **resplenderet** cutis faciei Moʿséh: & reducebat Moʿséh velamen super faciem suam, donec ingrederetur vt alloqueretur illum”.

⁹ W analogicznych miejscach francuskich przekładów odnajdujemy formalne odpowiedniki łacińskiego czasownika *resplendo* — ‘to shine brightly; to glitter, be resplendent’ (Lewis, Short 1879: online), użytego w przekładzie Santesa Pagniniego: *Oliv35* Ex 34: „29. [...] la peau de sa face fut **resplendissante** [...]. 30. [...] la peau de sa face **resplendissoi** la peau de sadicte face **resplendissante** [...]. 35. [...] la peau de sadicte face **resplendissante** [...]”. *Est53* Ex 34: „29. [...] la peau de sa face fust **resplendissante** [...]. 30. [...] la peau de sa face **resplendissoit** [...]. 35. [...] la peau de sa face estoit **resplendissante** [...]”.

35. Widzieli tedy synowie Izraelscy twarz Mojżeszową, że się **lśniła** skora twarzy Mojżeszowej; i kładł zaś Mojżesz zasłonę na twarz swoją, poki nie wszedł aby mowil z nim.

Także tłumacze *Biblii kralickiej*, tekstu pomocniczego w pracach translacyjnych Daniela Mikołajewskiego, wprowadzają tylko jeden czeski odpowiednik rdzenia hebrajskiego¹⁰, podobnie jak to uczynił wcześniej Marcin Luter (*Lut*)¹¹.

Dążenie do udosłownienia przekładu polskiego, upodabniającego go do hebrajskiej podstawy, obserwujemy także w *Bud72*. Tu polskim ekwiwalentem hebr. *qrn* (*qaran*) jest czasownik **świecić**:

Ex 34

29. A było, gdy schodził Moïżesz z gory Synajskiej były dwie tablice umowy w ręku Moïżesza, gdy schodził z gory, a Moïżesz nie wiedział, że **świeciła** skora oblicza jego, gdy mowil z nim.

30. I Ujrzał Aaron i wszyscy synowie izraelowi Moïżesza, a oto **świeciła** skora oblicza jego, i bali się przystąpić k niemu.

35. I widzieli synowie izraelowi twarz Moïżeszową, że **świeciła** skora twarzy Moïżeszowej, i znowu kładł Moïżesz zasłonę na twarz swoją, poki wychodził rozmawiać z nim.

Tłumacze *Brz63*, *Gd32* i *Bud72* odeszli od *Wulgaty* jako podstawy przekładu i jej lekcji hebr. *qrn* jako hebr. *qeren* — łac. *cornutus*. Zgodnie z protestancką zasadą doktrynalną — *sola*

¹⁰ *Kr Ex 34*: „29. I stalo se, když sstupoval Mojžíš s hory Sinai, (a měl dvě dsky svědectví v rukou svých, když sstupoval s hory), nevěděl, že by se stkvěla kůže tváři jeho, když mluvil s ním. 30. A viděl Aron i všickni synové Izraelští Mojžíše, a aj, stkvěla se kůže tváři jeho, a nesměli přistoupiti k němu. 35. Tedy viděli synové Izraelští tvář Mojžíšovu, že se stkvěla kůže tváři jeho. A kladl zase Mojžíš zástěru na tvář svou, dokudž nevházel, aby mluvil s ním».

¹¹ *Lut Ex 34*: „29. Da nun Mose vom Berge Sinai ging, hatte er die zwei Tafeln des Zeugnisses in seiner Hand und wußte nicht, daß die Haut seines Angesichts glänzte davon, daß er mit ihm geredet hatte. 30. Und da Aaron und alle Kinder Israel sahen, daß die Haut seines Angesichts glänzte, fürchteten sie sich, zu ihm zu nahen. 35. so sahen dann die Kinder Israel sein Angesicht an, daß die Haut seines Angesichts glänzte; so tat er wieder die Decke auf sein Angesicht, bis er wieder hineinging, mit ihm zu reden”.

Scriptura — zwrócili się do oryginalnego hebrajskiego tekstu Starego Testamentu i na drodze filologicznych dociekań, odwołując się między innymi to obcojęzycznych translacji renesansowych jako tekstów pomocniczych, wprowadzili do swoich przekładów polskie ekwiwalenty hebr. *qrn* odczytywanego jako *qaran* ('jaśnieć'). Wartym odnotowania jest rozbrat między sensem, jaki wynika z filologicznych dociekań znaczenia hebrajskiego rdzenia *qrn* w analizowanych wersetach biblijnych hebrajskiego tekstu oryginalnego — Mojżesz o twarzy jaśniejącej, a utrwalonym w powszechnej świadomości ludzi tamtej epoki za sprawą *Wulgaty* wyobrażeniem ikonograficznym Mojżesza z rogami na głowie. To przedstawienie było do tego stopnia emblematyczne, iż rycina zdobiąca kartę tytułową *Biblii gdańskiej* z 1632 roku, a więc przekładu, w którym mówi się, że skóra twarzy Mojżesza *lśniła się* (Ex 34:29–30,35), przedstawia postać patriarchy w postawie stojącej, z tablicami przymierza w obu rękach i z głową zwieńczoną *rogami*.

Biblia Jakuba Wujka z 1599 roku w opracowaniu jezuickiej komisji cenzorskiej stała się tekstem kanonicznym polskiego Kościoła katolickiego na ponad 350 lat, do ukazania się w roku 1965 pierwszego wydania *Biblii Tysiąclecia*, współczesnego przekładu Pisma Świętego z języków oryginalnych na język polski. Podobnie rzecz się miała z *Biblią gdańską* z 1632 roku. Przekład ten był tekstem kanonicznym polskich ewangelików przez niemal 350 lat do roku 1975, w którym ukazała się pod patronatem Polskiej Rady Ekumenicznej *Biblia warszawska*, współczesny przekład na język polski z języków oryginalnych. W analizowanym fragmencie te dwa kanoniczne polskie teksty renesansowe różniły się zasadniczo nie tylko leksykalnie, ale także w sferze wyobrażeniowej¹².

Ujawniająca się w polskich renesansowych przekładach biblijnych polaryzacja semantyczna polskich ekwiwalentów hebr. *qrn* w Ex 34:29–30,35 wynika z dwu niejednakowych pod względem hierarchicznym przyczyn. Pierwsza z nich, nadrzędna, tkwi w wyborze tekstu podstawy translacji. Przekłady kręgu

¹² O tego typu różnicy wynikającej z przyjętej podstawy przekładu — *Wulgata* vs. tekst hebrajski — pisał w odniesieniu do Gen 1,1–31 Leszek Moszyński (Moszyński 1995).

katolickiego — *Leop61* (*Leop77*) oraz *Wuj99* tradycyjnie, a następnie ze względu na zalecenia soboru trydenckiego za podstawę obierały łacińską *Wulgatę*. W jej tekście w analizowanych wersjach za sprawą pomyłki św. Hieronima lub jego świadomego wyboru ekwiwalentem hebr. *qrn* w lekcji *qeren* ‘róg’ jest łac. *cornutus*, oddawany po polsku jako *rogaty*. Podstawą przekładów protestanckich, zarówno kręgu ewangelickiego — *Brz63* i *Gd32*, jak i antytrynitarskiego — *Bud72*, zgodnie z doktrynalną zasadą *sola Scriptura*, były teksty w językach oryginalnych, czyli w wypadku Starego Testamentu w języku hebrajskim. Ich tłumacze odczytywali hebr. *qrn* jako *qaran* ‘jaśnieć’, przywołując adekwatne dla tego znaczenia jego polskie ekwiwalenty.

Druga z przyczyn polaryzacji leksykalnej hebr. *qrn* tkwi w wyborze możliwie najbardziej adekwatnego semantycznie polskiego ekwiwalentu hebr. *qrn* w lekcji *qaran* i objawia się na poziomie kontekstu biblijnego. Tu ujawniają się indywidualne wybory leksykalne tłumaczy *Brz62*, *Gd32* i *Bud72*. Zaproponowane przez nich polskie ekwiwalenty tworzą szereg międzytekstowych synonimów kontekstowych: *rozjaśnić się*, *jaśnieć się*, *jasność* (*Brz63*), *lśnić się* (*Gd32*), *świecić* (*Bud72*).

Motywowany doktrynalnie wybór podstawy przekładu wpłynął na utrwalanie dwu nietożsamyh wyobrażeń Mojżesza, starotestamentowego patriarchy, który ujrzał majestat Boga. Przekład katolicki, jakim była *Biblia* Jakuba Wujka z 1599 roku, podtrzymywał tradycyjne Hieronimowe wyobrażenie Mojżesza z głową zwieńczoną rogami, przekład ewangelicki, jakim była *Biblia gdańska* Daniela Mikołajewskiego, zaczęła upowszechniać wizerunek Mojżesza z twarzą promieniejącą światłem. Utrzymuje się on we współczesnych przekładach tradycji ewangelickiej — w *Biblii warszawskiej* (*War*)¹³ — czy szerzej protestanckiej

¹³ *War* Ex 34: „29. A gdy Mojżesz zstępował z góry Synaj, mając w ręku dwie tablice Świadcstwa, nie wiedział Mojżesz, gdy zstępował z góry, że skóra na twarzy jego **promieniała** od rozmowy z Panem. 30. A gdy Aaron i wszyscy synowie izraelscy ujrzeli Mojżesza, spostrzegli, że skóra na twarzy jego **promieniała**, i bali się przystąpić do niego. 35. A gdy synowie izraelscy patrzyli na twarz Mojżesza, a skóra na twarzy Mojżesza **promieniała**, Mojżesz nakładał z powrotem zasłonę na swoją twarz, aż do czasu, gdy odchodził, by rozmawiać z nim”.

— *Przekład Nowego Świata* (NŚw)¹⁴. Taka polaryzacja semantyczna, w swojej genezie filologiczna, utrzymywała się przez około 350 lat jako wyznacznik opozycji: tradycja katolicka vs. tradycja ewangelicka, a więc miała zabarwienie doktrynalne. Opozycja ta uległa zatarciu w momencie, gdy polskie przekłady katolickie Pisma Świętego, których dokonano zgodnie z zaleceniem soboru watykańskiego drugiego z języków oryginalnych, np. *Biblia Tysiąclecia* (Tys)¹⁵, *Biblia poznańska* (Pozn)¹⁶, *Biblia warszawsko-praska* (Rom)¹⁷, *Biblia paulistów* (Paul)¹⁸, odjęły Mojżeszowi rogi, pozwalając jego twarzy promienieć.

¹⁴ NŚw Ex 34: „29. Potem Mojżesz zszedł z góry Synaj, trzymając w ręku dwie tablice ze Świadectwem. Nie wiedział jednak, że po rozmowie z Bogiem jego twarz **promieniała** blaskiem.

30. Kiedy Aaron i pozostali Izraelici zauważyli, że jego twarz **promienieje**, bali się do niego zbliżyć.

35. Izraelici widzieli, że twarz Mojżesza **promienieje** blaskiem. A Mojżesz zakładał sobie na twarz zasłonę i ją nosił, dopóki znowu nie wszedł do namiotu, żeby rozmawiać z Bogiem”.

¹⁵ Cytat przywołany wcześniej. Ekwiwalentem hebr. *qrn* jest czasownik *promienieć*.

¹⁶ Pozn Ex 34: „29. Kiedy Mojżesz schodził z góry Synaj — a obie tablice świadectwa miał Mojżesz w rękach, gdy schodził z tej góry — nie wiedział, że skóra na jego twarzy **jaśniała** blaskiem po rozmowie z Nim. 30. Aaron i wszyscy Izraelici widzieli, że skóra na twarzy Mojżesza **jaśnieje** — i bali się zbliżyć do niego. 35. Ponieważ Izraelici lękali się oblicza Mojżesza, gdyż skóra jego twarzy **jaśniała**, więc Mojżesz wkładał znowu zasłonę na swoją twarz aż do czasu, gdy szedł na rozmowę z Nim”.

¹⁷ Rom Ex 34: „29. I wrócił Mojżesz z góry Synaj. Schodząc z góry, trzymał w rękach dwie Tablice Świadectwa. A nie wiedział Mojżesz o tym, że cała jego twarz **promieniała** blaskiem po rozmowie z Jahwe. 30. Kiedy Aaron i wszyscy synowie Izraela zobaczyli, że twarz Mojżesza **promienieje** blaskiem, bali się do niego zbliżyć. 35. A synowie Izraela, patrząc na Mojżesza, widzieli, jak **promienieje** blaskiem jego twarz. Wtedy Mojżesz znów zakrywał sobie twarz zasłoną do czasu ponownego udania się na rozmowę do Jahwe”.

¹⁸ Paul Ex 34: „29. Gdy Mojżesz schodził z góry Synaj, niosąc w dłoniach dwie tablice Świadectwa, nie zdawał sobie sprawy, że skóra na jego twarzy **promieniała** blaskiem z powodu rozmowy z Bogiem. 30. Aaron i pozostali Izraelici byli zaskoczeni, gdy ujrzeni **światło bijące** z oblicza Mojżesza i bali się zbliżyć do niego. 35. Gdy tylko Izraelici zobaczyli **blask bijący** z twarzy Mojżesza, on z powrotem zakładał zasłonę, aż do chwili, gdy szedł rozmawiać z Bogiem”.

Źródła

- Brz63 — 1563, *Brester Bibel 1563*, 2001, t. 1–2, Rothe H., Scholz F. (red.), Ferdinand Schöning, Paderborn–München–Wien–Zürich.
- Bud72 — 1572, *Biblia, to jest księgi Starego i Nowego Przymierza znowu z języka ebrejskiego, greckiego i łacińskiego na polski przełożone*, Budny Sz. (przekł.), [Nieśwież, Zasław lub Uzda?], <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/docmetadata?id=4263&from=pubstats> (dostęp: 15.05.2022).
- BZ — 1965–1971, *Biblia królowej Zofii wraz ze staroczeskim przekładem*, Urbančzyk S., Kyas V. (oprac.), Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Cylk — 1895, *Šmw. Exodus. Księga Wyjścia*, Cylkow I. (przekł.), Warszawa, <http://www.pardes.pl/pdf/exodus.pdf> (dostęp: 25.06.2022).
- Est53 — 1553, *La Bible, Qui est toute la Sainte Escripiture contenant le Vieil et Nouveau Testament ou Alliance*, Estienne R. (Stephanus) (przekł.), Genève, https://www.e-rara.ch/gep_g/content/pageview/12908809 (dostęp: 15.06.2022).
- Gd32 — 1632, *Biblia Święta, to jest Księgi Starego i Nowego Przymierza z żydowskiego i greckiego języka na polski pilnie i wierne przetłumaczone*, wyd. A. Hünefeld, Gdańsk.
- Kr — 2006, *Bible kralická*, t. 1, *Knihy Mojžíšovy*, Kralice 1579, wydanie elektroniczne zgodne z oryginałem, e-Biblia, Podkowa Leśna.
- Leop61 — 1561, *Biblia to iest księgi Starego i Nowego Zakonu na polski język z pilnością według łacińskiej Biblii od Kościoła Krześciańskiego powszechnego przyjęty, nowo wyłożona*, Leopolda vel Nycz J. (przekł.), Kraków, <http://polona.pl/item/1163395/2/> (dostęp: 15.05.2022).
- NŚw — 2018, *Pismo Święte w przekładzie Nowego Świata*, <https://www.jw.org/pl/biblioteka/biblia/nwt/ksiegi-biblijne/> (dostęp: 25.06.2022).

- Oliv35 — 1535, *La Bible qui est toute la saincte escriture*, Olivétan P. (przekł.), Neuchâtel, <https://books.google.fr/books?id=D6tSAAAAcAAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (dostęp: 15.06.2022).
- Pag57 — 1557, *Biblia Utriusque Testamenti De Quorum Nova Interpretatione Et Copiosissimis in eam annotationibus lege quam in limine operis habes epistolam*, Stephanus R. (Estienne) (przekł.), t. 1–2, Oliva Rob. Stephani, Genevae, <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/docmetadata?id=10418&from=&dirids=1> (dostęp: 15.06.2022).
- Paul — 2011, *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Najnowszy przekład z języków oryginalnych z komentarzem*, Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Towarzystwa Świętego Pawła (oprac.), Edycja Święty Paweł, Częstochowa.
- Pozn — 2003, *Pismo Święte. Stary i Nowy Testament w przekładzie z języków oryginalnych*, oprac. zespołowe, Peter M., Wolniewicz M. (red.), Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań.
- Rom — 2001, *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Przekład z języków oryginalnych*, Romaniuk K. (przekł.), Gaudium — Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej, Lublin.
- Sept — 1930, *The Old Testament in Greek according to the Septuagint*, Swete H.B. D.D. (red.), Univesrity Press, Cambridge, <https://biblehub.com/sepd/exodus/34.htm> (dostęp: 25.06.2022).
- Tora — 2003, *Hebrajsko-polski Stary Testament. Pięcioksiąg. Przekład interlinearny z kodami gramatycznymi, transliteracją oraz indeksem rdzeni*, Kuśmierek A. (wstęp i oprac.), Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa.
- Tys — 1971, *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich (oprac.), Pallotinum, Poznań.
- Vul — 1977, *Biblia Sacra Latina ex Biblia Sacra Vulgatae Editionis Sixti V. et Clementis VIII*, Samuel Bagster & Sons Limited, London.

War — 1975, *Biblia, to jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Nowy Przekład z języków hebrajskiego i greckiego opracowany przez Komisję Przekładu Pisma Świętego*, Brytyjskie i Zagraniczne Towarzystwo Biblijne, Warszawa.

Wuj99 — 1599, *Biblia, to jest Księgi Starego i Nowego Testamentu, według łacińskiego przekładu starego, w Kościele powszechnym przyjętego, na polski język znowu z pilnością przełożone*, Wujek J. (przekł.), w Drukarni Łazarzowej, Kraków.

Literatura

Belcarzowa E., 1989, *Niektóre osobliwości leksykalne Biblii tzw. Leopolity*, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław.

Belcarzowa E., 2006, *Polskie i czeskie źródła przekładu Leopolity*, Lexis, Kraków.

Biedermann H., 2001, *Leksykon symboli*, Rubinowicz J. (przekł.), Muza SA, Warszawa.

Cirlot J.E., 2000, *Słownik symboli*, Kania I. (przekł.), Wydawnictwo Znak, Kraków.

Czerniatowicz J., 1969, *Niektóre problemy naukowe grezystyki w pracach biblistów polskich XVI i XVII wieku*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.

Frick D.A., 2001, *The Brest Bible of 1563: Translators, Sponsors, Readers. Die Brester Bibel. Kulturgeschichtliche und sprachliche Fragen der Übersetzung*, w: *Brester Bibel 1563*, t. 2: *Księgi Nowego Testamentu. Kommentare*, Rothe H., Scholz F. (oprac.), Ferdinand Schöning, Paderborn–München–Wien–Zürich, s. 1661–1703.

Frick D.A., 2018, *Polska philologia sacra w czasach reformacji i kontrreformacji. Kilka kart z historii sporów wznaniowych (1551–1632)*, Szymańska K. (przekł.), Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.

- Kaleta D., Rzychniak E. (oprac.), 2007, *Biblia gdańska w systemie Stronga. Nowy Testament wraz z konkordancją i słownikiem wyrazów greckich Nowego Testamentu oraz wykazem wyrazów i zwrotów polskich Nowego Testamentu Biblii gdańskiej*, Wydawnictwo Na Straży, Kraków.
- Kępką I., 2004, *Biblia gdańska — rewizja Biblii brzeskiej czy nowy przekład?*, „Rocznik Gdański” 14, s. 113–123.
- Koehler L., Baumgartner W., Stamm J.J., 2013, *Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, Dec P. (red.), przekł. zespół, t. 2, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa.
- Kossowska M., 1969, *Biblia w języku polskim*, t. 2, Księgarnia Święty Wojciech, Poznań.
- Kwilecka I., 2001, *Die Brester Bibel. Kulturgeschichtliche und sprachliche Fragen der Übersetzung*, w: *Brester Bibel 1563*, t. 2: *Księgi Nowego Testamentu. Kommentare*, Rothe H., Scholz F. (oprac.), Ferdinand Schöningh, Paderborn–München–Wien–Zürich, s. 1485–1660.
- Kwilecka I., 2003, *Z dziejów przekładu pierwszej polskiej Biblii protestanckiej*, w: Kwilecka I., *Studia nad staropolskimi przekładami Biblii*, Wydział Teologiczny UAM, Poznań, s. 335–352.
- Lewis Ch., Short T.Ch. (ed.), 1879, *A Latin Dictionary. Founded on Andrews' edition of Freund's Latin dictionary*, Clarendon Press, Oxford, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0059%3Aentry%3ADresplendo> (dostęp: 25.06.2022).
- Lisowski T., 2010, *Sola Scriptura. Leksyka Nowego Testamentu Biblii gdańskiej (1632) na tle porównawczym. Ujęcie kwantytatywno-dystrybucyjne*, Wydawnictwo Rys, Poznań.
- Moszyński L., 1995, *Stworzenie świata (Gn 1, 1–31) w przekładzie Wujka z Wulgaty (1599) i Budnego z hebrajskiego (1572)*, w: Kamińska M. (red.), *Jakub Wujek, tłumacz Biblii na język polski. W czterechsetną rocznicę wydania Nowego Testamentu. 1593–1993*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź, s. 54–109.
- Pietkiewicz R., 2015, *Hebraica veritas w Biblii brzeskiej*, „Studia Iudaica” 18, s. 197–222.

Plezia M. (red.), 2007, *Słownik łacińsko-polski*, t. 1: A–C, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Popowski R., 1995, *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu. Wydanie z pełną lokalizacją greckich haseł, kluczem polsko-greckim oraz indeksem form czasownikowych*, Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, Warszawa.

Popowski R., 2013, *Wstęp*, w: *Septuaginta, czyli Biblia Starego Testamentu wraz z księgami deuterokanonicznymi i apokryfami*, Popowski R. (przekł., przypisy, wstęp), Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa, s. XV–XXIII.

Streszczenie

W hebrajskim tekście Starego Testamentu występuje rdzeń *qrn*. Jego znaczenie uzależnione jest od kontekstu. W większości miejsc biblijnych wokalizowany jest on do zsubstantywowanej formy *qeren* oznaczającej ‘róg zwierzęcia’; ‘róg na narożniku ołtarza’; ‘róg (pojemnik na olej)’; ‘róg oznaczający promień’; ‘róg jako symbol siły i mocy’. Natomiast w Ex 34:29–30,35 zgodnie z tradycją judaistyczną wokalizowany jest do formy werbalnej *qaran* oznaczającej ‘promienieć’. Jednak w łacińskiej *Wulgacie* jego ekwiwalentem jest leksem *cornutus* ‘rogaty’, który semantycznie odpowiada zsubstantywowanej formie *qeren*.

Polskie renesansowe przekłady biblijne można podzielić na dwie grupy ze względu na podstawę tłumaczenia. Katolickie przekłady (*Biblia Leopolity* z 1561 roku i *Biblia Jakuba Wujka* z 1599 roku) za podstawę tłumaczenia przyjęły *Wulgatę*. Natomiast protestanckie przekłady (translacje ewangelickie — *Biblia brzeska* z 1563 roku i *Biblia gdańska* Daniela Mikołajewskiego z 1632 roku oraz translacja antytrynitarska — *Biblia Szymona Budnego* z 1572 roku) za podstawę tłumaczenia przyjęły oryginalny tekst hebrajski. Wybór podstawy tłumaczenia zdecydował, że w przekładach katolickich pojawia się wyobrażenie *rogata twarz Mojżesza*, a w przekładach protestanckich wyobrażenie *promieniująca twarz Mojżesza*.

Taka polaryzacja semantyczna i wyobrażeniowa — katolicka vs. protestancka — utrzymywała się do drugiej połowy XX wieku, czyli do momentu, kiedy ukazał się katolicki przekład Biblii z języków oryginalnych — *Biblia Tysiąclecia* (1965). Odtąd bez względu na tradycję konfesyjną twarz Mojżesza promienieje w polskiej przestrzeni wyobrażeniowej.

Słowa kluczowe: polskie renesansowe przekłady Starego Testamentu, przekłady katolickie — *Biblia Leopolity* (1561), *Biblia Jakuba Wujka* (1599), protestanckie przekłady — *Biblia brzeska* (1563), *Biblia gdańska* (1632), *Biblia Szymona Budnego* (1572), podstawa przekładu, polaryzacja semantyczna polskich ekwiwalentów hebr. *qrn* (Ex 34:29–30,35)

Summary

Semantic polarization of the equivalents of the Hebrew root qrn (Ex 34:29–30,35) in Polish Renaissance biblical renderings

The Hebrew root *qrn* appears in the Hebrew text of the Old Testament. Its meaning depends on the context. In most biblical verses it is vocalized to the denominative form *qeren* and means 'a horn'. In Ex 34:29–30,35, according to the Judaic tradition, it is vocalized to the verbal form of *qaran* 'to send out rays'. However, in the Latin *Vulgate* its equivalent in those verses is the lexeme *cornutus* 'horned', which corresponds to the Hebrew form of *qeren*. Polish Renaissance biblical renderings can be divided into two groups due to the translational basis. Catholic renderings, i.e. the *Leopolita's Bible* (1561) and the *Jakub Wujek's Bible* (1599), were based on the *Vulgate*. The Protestant renderings, i.e. Evangelical renderings — the *Brest Bible* (1563) and the *Gdańsk Bible* by Daniel Mikołajewski (1632) and the Anti-Trinitarian renderings — the *Bible* by Szymon Budny (1572), were based on the original Hebrew text. The choice of the translational basis resulted in the image of the horned Moses' face of Moses (i.e. Pol. *rogata twarz Mojżesza*) in Catholic renderings, and the image of the radiating face of Moses (i.e. Pol. *promieniująca twarz Mojżesza*) in Protestant renderings. Such a Catholic vs. Protestant semantic and imaginative polarization persisted in the Polish cultural space until the second half of the 20th century, that is, until the new Catholic rendering of the Bible from the original languages appeared, i.e. *Biblia Tysiąclecia* [the *Millennium Bible*] (1965). From then on, regardless of the religious tradition, Moses' face shines in the Polish imaginary sphere.

Key words: Polish Renaissance Old Testament renderings, Catholic renderings — the *Leopolita's Bible* (1561), the *Jakub Wujek's Bible* (1599), Protestant renderings — the *Brest Bible* (1563), the *Gdańsk Bible* (1632), the *Bible* by Szymon Budny (1572), translational basis, semantic polarization of Polish equivalents of Hebrew *qrn* (Ex 34:29–30,35)